

Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, 9 (2015), 1-13

Eén keer trouwen in Syrië, twee keer scheiden in Nederland?

dr. Esther van Eijk*

Mensen trouwen, scheiden en soms trouwen ze opnieuw. Allemaal belangrijke gebeurtenissen met soms ingrijpende consequenties; niet alleen juridisch, maar ook sociaal en persoonlijk. Bovendien is trouwen voor velen vaak niet alleen een juridische aangelegenheid, maar ook een religieuze. Verscheidene mensen gaan bijvoorbeeld naast een burgerlijk huwelijk een religieus huwelijk aan of men heeft in een ander land een religieus huwelijk gesloten dat vervolgens in Nederland is ingeschreven. Wanneer een huwelijk religieuze of transnationale (of een combinatie van beide) aspecten kent, kunnen er verschillende rechtsstelsels van toepassing zijn op het huwelijk. Er kan sprake zijn van een samenloop van verschillende nationale (seculiere dan wel religieuze) rechtsstelsels, bijvoorbeeld wanneer een in Marokko gesloten huwelijk van rechtswege in Nederland wordt erkend; of er kan sprake zijn van een samenloop van burgerlijk en religieus recht, bijvoorbeeld wanneer er een kerkelijk huwelijk wordt gesloten na een burgerlijk huwelijk.

Nederland kent weliswaar een scheiding tussen kerk en staat, maar deze scheiding sluit niet uit dat er, naast en binnen de statelijke rechtsorde, andere rechtsordes een wezenlijke rol van betekenis spelen. Deze situatie wordt aangeduid met de term ‘rechtspluralisme’,¹ hetgeen omschreven kan worden

---

* Dr. Esther van Eijk is werkzaam als onderzoeker aan de juridische faculteit van de Universiteit Maastricht. Dit artikel is deels gebaseerd op de eerste bevindingen van het (mede) door haar uitgevoerde postdoctoraal (NWO-gefinancierd) onderzoek “Marital Captivity: Bridging the Gap between Religion and Law” aan de Universiteit Maastricht. In de tweede plaats is dit artikel gebaseerd op haar proefschrift *Family Law in Syria: A Plurality of Laws, Norms, and Legal Practices* (diss.), Universiteit Leiden, 2013 (287 pp) (welke in 2015 als handelseditie zal verschijnen bij I.B. Tauris (Londen, UK) onder de titel *Family Law in Syria: Patriarchy, Pluralism and Personal Status Laws*). De auteur heeft voor dit promotieonderzoek in de periode 2008-2009 in totaal twaalf maanden veldwerk in Syrië uitgevoerd. Dit veldwerk bestond in het bijzonder uit het afnemen van interviews en participerende observaties in een *shar‘iyya*, Grieks-orthodox en katholieke familierechtbank in Damascus.

¹ Het concept ‘rechtspluralisme’ is niet onomstreden en derhalve onderwerp van veel discussie, met name onder (rechts)antropologen en (rechts)sociologen. Het gaat echter het bestek en de strekking van dit artikel te buiten om hierop in te gaan, voor een overzicht van deze discussie zie bijvoorbeeld B.Z. Tamanaha, ‘Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global’ in: *Sydney Law Review* 30, 2008, 375-411; B. Dupret, ‘Legal Pluralism, Plurality of Laws, and Legal Practices: Theories, Critiques, and Praxiological Re-specification’ in: *European Journal of Legal Studies* 1, online beschikbaar via: <http://www.ejls.eu/1/14UK.pdf> (geraadpleegd op 20 november 2014).

als het naast elkaar bestaan of samengaan van meerdere rechts- of normatieve systemen binnen een en dezelfde samenleving.² Deze rechtssystemen of ‘vormen van normatieve ordening’³ kunnen, in meer of mindere mate, geïnstitutionaliseerde ordes zijn, zoals het interne kerkrecht van kerkgenootschappen, of bestaan binnen meer informele verbanden of gemeenschappen, zoals mechanismen van sociale organisatie binnen families of geloofsgemeenschappen. Bij dit laatste kan men, om binnen de thematiek van dit artikel te blijven, denken aan jonge moslims die, zonder eerst een burgerlijk huwelijk te sluiten, een islamitisch huwelijk sluiten om zo hun relatie voor hun familie te legitimeren.⁴

In dit artikel wordt aan de hand van een fictieve casus aandacht besteed aan een situatie waarin op religieus recht gebaseerd Syrisch huwelijksrecht in aanraking komt met zowel het Nederlandse burgerlijke recht, als het (transnationale) canoniek recht van de katholieke kerk. Aan de hand van de geschetste casuïstiek zal worden aangetoond dat er niet alleen sprake is van rechtspluraliteit op meerdere niveaus (samenloop van twee nationale familierechtsstelsels, burgerlijk en religieus recht), maar dat deze rechtspluraliteit ook tot juridische complicaties kan leiden, met soms verstrekkende gevolgen voor het familie- en religieuze leven van individuen.

Alvorens in te gaan op bovengestelde vragen en onderwerpen, zal hierna eerst de casus worden geschetst. De casus is weliswaar fictief, maar niettemin realistisch omdat het aantal asielmigranten uit het Midden-Oosten sinds de jaren negentig sterk is toegenomen; hieronder bevinden zich bijvoorbeeld ook katholieken uit Irak en Syrië. De katholieke rechtbanken in Nederland zien zich de laatste jaren dan ook steeds vaker geconfronteerd met verzoeken van katholieken van Midden-Oosterse komaf, die verzoeken om nietigverklaring van in het land van herkomst gesloten kerkelijk huwelijk.⁵

---

² Zie onder meer J. Griffiths, ‘What is Legal Pluralism?’ in: *Journal of Legal Pluralism* 24, 1986, 1-55; S.E. Merry, ‘Legal Pluralism’ in: *Law and Society Review* 22/5, 1988, 869-96.

³ Merry 1988, p. 870.

⁴ A. Moors, ‘Motieven om islamitische huwelijken aan te gaan’, FORUM Verkenning, juni 2014, Utrecht: FORUM, 24 pp (p. 13).

⁵ Persoonlijke communicatie met een kerkjurist, werkzaam bij een kerkelijke rechtbank van een rooms-katholiek bisdom (op persoonlijke titel).

De casus

Een Syrisch-Nederlands echtpaar is 15 jaar geleden getrouwd in een katholieke kerk in Homs, Syrië. Negen jaar geleden is het echtpaar met zijn twee kinderen naar Nederland gekomen en heeft zich hier gevestigd. Beide echtelieden (en kinderen) bezitten zowel de Syrische als de Nederlandse nationaliteit. Het huwelijk is in Nederland stukgelopen en anderhalf jaar geleden is het echtpaar (burgerlijk) gescheiden.

De man is een half jaar na de echtscheiding opnieuw voor de Nederlandse wet getrouwd. De vrouw is erg ongelukkig met de hele situatie. Immers, volgens de regels van de kerk is zij nog steeds getrouwd met haar ex-man, omdat het kerkelijk huwelijk nog bestaat. Daar komt nog bij dat haar familie in Libanon (vanwege de burgeroorlog in Syrië is haar familie naar Libanon verhuisd) een geschikte huwelijkskandidaat voor haar op het oog heeft: een weduwnaar die zijn vrouw en kinderen vorig jaar heeft verloren tijdens een offensief op Homs. De vrouw kent de man goed, want hij komt uit dezelfde kerk waartoe zij tot haar vertrek naar Nederland behoorde. Zij zou graag deze man naar Nederland laten komen en hier met hem trouwen, ook in de kerk, maar – zo vraagt ze zich af – kan dit wel?

De hierboven beschreven (gefingeerde) casus roept tal van juridische vragen op, zoals ‘kan een in Syrië gesloten kerkelijk huwelijk in Nederland worden erkend?’ en ‘Kan een in het buitenland, bijvoorbeeld in Syrië, gesloten, kerkelijk huwelijk in Nederland worden ontbonden? En, zo ja, door welke instantie?’. De eerste vraag kan vrij eenvoudig beantwoord worden: het Syrische kerkelijke huwelijk kan in Nederland van rechtswege erkend worden, omdat het huwelijk naar Syrisch recht rechtsgeldig is.⁶ Zoals in dit artikel nader zal worden toegelicht, is de katholieke kerk in Syrië, in tegenstelling tot Nederland, van overheidswege bevoegd huwelijken te voltrekken; de kerk laat deze huwelijken vervolgens inschrijven bij de Syrische burgerlijke stand. Maar hoe zit het met de beëindiging van het huwelijk? Een Nederlandse rechter heeft het Syrische, kerkelijke huwelijk dat in Nederland erkend is, naar Nederlands recht ontbonden, maar geldt het (Syrische) kerkelijke huwelijk daarmee ook als ontbonden voor de katholieke kerk? Zo niet, kan het kerkelijk huwelijk worden beëindigd en welke instantie is bevoegd dit te beoordelen? Kan bovendien een in Nederland uitgesproken echtscheiding in Syrië wel erkend worden? En zal de vrouw uit de casus opnieuw kunnen trouwen met de man uit Libanon?

⁶ Tot 1 januari 2012 ingevolge art. 5 lid 1 Wet Conflictenrecht Huwelijk (WCH); vanaf 1 januari 2012 ingevolge art. 10:31 lid 1 Burgerlijk Wetboek (BW).

In het navolgende zal ik aan de hand van de hierboven geschetste casus en bovengestelde vragen bespreken welke juridische complicaties zich kunnen voordoen wanneer het Syrische katholieke familierecht in aanraking komt met het seculiere Nederlandse familierecht. Allereerst zal er een kort overzicht van het Syrische familierecht worden gegeven, waarbij bijzondere aandacht zal worden besteed aan de positie van Syrische katholieken binnen dit rechtssysteem. Volledigheidshalve dient hier vermeld te worden dat in deze bijdrage wordt uitgegaan van de situatie vlak voor het uitbreken van het huidige conflict in 2011. Bovendien is het officiële rechtssysteem in Syrië niet ontbonden en lijkt het nog te functioneren, in ieder geval in de gebieden die onder controle van de overheid staan, vandaar dat er in het navolgende de (in 2011) bestaande rechtsorde als geldend wordt beschouwd. Na een bespreking van het Syrische familierecht wordt kort stilgestaan bij de verhouding tussen religieus recht en burgerlijk recht in Nederland, dit laatste in relatie tot het huwelijk. Na aandacht voor de sluiting en erkenning van een huwelijk, volgt een bespreking van de procedures betreffende het beëindigen van een katholiek huwelijk, oftewel een nietigverklaring van een huwelijk. Dit artikel wordt afgesloten met de behandeling van de vraag of er in deze casus sprake is van zogenaamde ‘huwelijkse gevangenschap’, dat wil zeggen de situatie waarin iemand tegen zijn/haar wil in een religieus huwelijk ‘gevangen’ blijft.

Familierecht in Syrië

Het huidige Syrische rechtssysteem kan worden omschreven als een mix van Ottomaans, Egyptisch en Europees-geïnspireerd (voornamelijk Frans) civiel recht, aangevuld met een verscheidenheid aan religieuze, of op religieus recht gebaseerde, wetgeving, vooral op het terrein van het familierecht. Het Syrische familierecht is niet alleen gebaseerd op religieus recht maar dit rechtsgebied wordt ook getypeerd door een veelvoud en diversiteit aan wetten, rechtbanken en jurisdicties.

Syrië is een multireligieus land met een sunnitische moslimmeerderheid en kent daarnaast diverse niet-sunnitische en christelijke gemeenschappen.⁷ De

---

⁷ Er zijn geen officiële statistieken beschikbaar over de religieuze affiliaties van de Syrische bevolking. De demografische samenstelling van de Syrische bevolking van voor het uitbreken van het conflict in 2011 was als volgt: volgens schattingen was ongeveer 74 procent van de in totaal ruim 22 miljoen Syriërs Sunni moslim en ongeveer 16 procent was niet-Sunnitisch, zoals bijvoorbeeld Druzisch, Shi'itisch en 'Alawitisch. Circa 10 procent van de bevolking behoorde tot één van de christelijke denominaties; daarnaast waren er nog enkele joodse en Yazidi families woonachtig in Syrië. Bron: Central Intelligence Agency, *The World Fact Book* (online edition, 2013-14),

zie: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

verschillende religieuze gemeenschappen genieten van oudsher het recht kwesties van familierechtelijke aard, in het bijzonder op het gebied van huwelijk en echtscheiding, in eigen kring te regelen. Dit familierechtsysteem en de bijkomstige rechtspluraliteit is voor een belangrijk deel terug te voeren op het Ottomaanse rechtssysteem, waar het huidige Syrië van de zestiende tot begin twintigste eeuw deel van uit maakte. Het Ottomaanse (islamitische) rijk, was net als het Syrië van vandaag, een multireligieuze staat met een moslimmeerderheid en verschillende niet-moslim minderheden, in het bijzonder joden en christenen.⁸ Onder het zogeheten ‘*millet*-systeem’⁹ was het de Ottomaanse, niet-moslimse (d.w.z. joodse en christelijke) onderdanen toegestaan intern religieuze aangelegenheden te regelen, waaronder ook het eigen, religieuze ‘familierecht’. Binnen het huidige Syrische familierechtsysteem is een soortgelijke tweedeling tussen moslims en niet-moslims nog steeds terug te vinden, evenals in andere voormalige Ottomaanse provincies, zoals Jordanië en Egypte.

De algemene, leidende wet in het Syrische familierecht is de Wet op het Persoonlijk Statuut (hierna WPS), uitgevaardigd in 1953.¹⁰ De WPS is gebaseerd op voornamelijk islamitisch rechtelijke bronnen, in het bijzonder de Hanafitische *fiqh* (‘islamitische jurisprudentie’). Artikel 306 WPS bepaalt dat de wet van toepassing is op alle Syriërs, ongeacht religie. Dit betekent dat niet-moslims zich in bepaalde specifieke gevallen moeten wenden tot een *shar‘iyya* rechtbank (d.i. de bevoegde rechtbank voor zaken die vallen onder de WPS), in het bijzonder in geval van gerechtelijke vaststelling van het vaderschap en regelingen betreffende ouderlijk gezag. Voor nagenoeg alle andere familierechtelijke aangelegenheden zijn christenen en joden bevoegd zich tot hun eigen familierechtbanken te wenden. De laatste twee artikelen van de WPS bepalen namelijk dat de Druzische gemeenschap (art. 307) en de christelijke en joodse gemeenschappen (artikel 308) vrijgesteld zijn van verschillende bepalingen van de WPS en dat zij, in plaats daarvan, hun eigen recht kunnen toepassen.¹¹ Voor Syrische christenen omvat dit in

---

(geraadpleegd op 30 juli 2014); *International Religious Freedom Report 2013*, zie: <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2013&dliid=222313#wrapper> (geraadpleegd op 30 juli 2014).

⁸ Niet-moslimse onderdanen woonachtig in een islamitische staat werden aangeduid met de term ‘*dhimmi*’.

⁹ Voor een analyse van het begrip ‘*millet*’ (meestal vertaald met ‘religieuze gemeenschap’) en het ‘*millet*-systeem’, zie M.H. van den Boogert, ‘*Millets: Past and Present*’, in: A.N. Longva en A.S. Roald (eds.), *Religious Minorities in the Middle East: Domination, Self-Empowerment, Accommodation*, Leiden: Brill, 2012, 27-45.

¹⁰ De Wet op het Persoonlijk Statuut (Wet nr. 59/1953) werd uitgevaardigd op 17 september 1953; wijzigingen werden doorgevoerd in 1975, 2003 en 2010.

¹¹ In Egypte is de positie van niet-moslimse minderheden op een soortgelijke wijze georganiseerd, zie M.S. Berger, *Sharia and Public Policy in Egyptian Family Law*, Groningen: Hephæstus Publishers, 2005, p. 27 e.v.

concreto de regelgeving betreffende verloving, huwelijkssluiting, huwelijksontbinding, gehoorzaamheid van de vrouw, onderhoud en verzorging van vrouw en kinderen, en – sinds 2010 – erfrecht (art. 308 WPS).¹²

Christelijk familierecht in Syrië: De Katholieke gemeenschappen

De verschillende christelijke denominaties zijn onder te verdelen in oosters-orthodoxe¹³ christenen, protestanten (of evangelische¹⁴) en de katholieke gemeenschappen.¹⁵ Syrië telt elf erkende christelijke gemeenschappen die regelgevende en rechtsprekende bevoegdheid op het terrein van het familierecht bezitten.¹⁶ De zes katholieke gemeenschappen hebben zich georganiseerd onder één wetboek en één rechterlijke (kerkelijk) organisatie, de andere vijf gemeenschappen hebben ieder hun eigen wetboek en rechtbank.¹⁷ In het onderstaande zal enkel ingegaan worden op het familierecht van de katholieke gemeenschappen, de overige denominaties blijven buiten beschouwing.

Syrische katholieken vallen onder de Wet op het Persoonlijke Statuut voor de Katholieke Denominaties in Syrië (hierna WPSK), uitgevaardigd per presidentieel decreet op 18 juni 2006 (Wet nr. 31/2006). De WPSK is in belangrijke mate gebaseerd op oosters canoniek recht, in het bijzonder op het Canonieke Wetboek voor de Oosterse Kerken (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*; hierna Oosterse Codex¹⁸), uitgevaardigd door Paus Johannes Paulus II in 1990. In ieder bisdom bevindt zich een katholieke rechtbank

¹² Zie Van Eijk, 2013.

¹³ De Grieks-orthodoxe (*rum urthudhuks*) kerk is hierbinnen de grootste, gevolgd door de Syrisch-orthodoxen en de Armeens-orthodoxen.

¹⁴ In het Arabisch wordt deze groep aangeduid met de term ‘evangelisch’ (*injili*), de auteur geeft echter de voorkeur aan het begrip ‘protestanten’, hiertoe behoren bijvoorbeeld Baptisten, Presbyterianen, Armeens-Evangelische Kerk, enzovoorts.

¹⁵ Er zijn zes katholieke kerkgemeenschappen in Syrië: Melkitisch Grieks-katholiek, Maronitisch-katholiek, Armeens-katholiek, Syrisch-katholiek, Latijns-katholiek en Chaldeeus-katholiek.

¹⁶ De elf gemeenschappen worden in voetnoten 14-16 genoemd, afgezien van de Assyrisch-chaldeeuwse gemeenschap. De erkenning van deze elf gemeenschappen door de Syrische staat gaat terug op een verordening daterend uit de tijd dat Syrië (samen met Libanon) onder Frans mandaat stond (1920-46), te weten Wet nr. 60/L.R. (*Lois et Réglements*), uitgevaardigd op 13 maart 1936 door de Franse Hoge Commissaris, Damien de Martel (Van Eijk 2013, p. 33, 70).

¹⁷ Deze gemeenschappen mogen dan wel hun eigen wetgeving opstellen en wijzigen, voor de rechtsgeldigheid ervan dient de overheid haar officiële goedkeuring eraan te verlenen (M.S. Berger, ‘The Legal System of Family Law in Syria’ in: *Bulletin d’Études Orientales* 49, Damascus: Institut Français de Damas, 1997, 115–127 (p. 119); Van Eijk 2013, p. 86).

¹⁸ Er bestaat naast de Oosterse Codex ook een ‘Latijnse Codex’, d.i. Wetboek van Canoniek Recht van 1983 (*Codex Iuris Canonici*). Het bestaan van twee verschillende codices is terug te voeren op het feit dat de katholieke kerk een aantal ritussen kent, waarvan de Latijnse (of westerse) *ritus* de bekendste is. Daarnaast kent de Kerk verschillende oosterse ritussen, ook deze ‘oosterse’ (katholieke) kerken erkennen het primaatschap van de paus. Zowel de Latijnse als de oosterse katholieke ritussen kennen naast – onder andere – een eigen liturgie en

in eerste aanleg, de appèl-rechtbank bevindt zich in Damascus.¹⁹ Deze kerkelijke rechtbanken vervullen een belangrijke rol wanneer een echtpaar of één van de echtelieden nietigverklaring van het huwelijk wenst. De auteur heeft in de periode van februari-juni 2009 bijna wekelijks zittingen mogen bijwonen bij een van de katholieke rechtbanken in Damascus; alle bijgewoonde rechtszaken betroffen verzoeken om nietigverklaring van een huwelijk.²⁰

In Syrië worden katholieke huwelijken gesloten of ‘gevierd’ in de kerk, meestal op zondag en in de regel in de kerk van de aanstaande echtgenoot. De katholieke kerken, net als de andere erkende christelijke gemeenschappen, zijn weliswaar bevoegd huwelijken te sluiten (en deze ook weer ongedaan te maken), maar de Wet op de Burgerlijke Stand (Wet nr. 26/2007, gewijzigd in 2011) bepaalt wel dat alle huwelijken en huwelijksontbindingen worden ingeschreven bij de burgerlijke stand.²¹ Derhalve stuurt de kerk, na de huwelijksviering, de ‘huwelijkspapieren’ naar de burgerlijke stand,²² alwaar ze worden ingeschreven in de burgerlijke registers.

Religieuze huwelijken in Nederland en Syrië

In de hierboven geschetste casus was er sprake van een Syrisch, katholiek huwelijk, in dit geval gesloten in een katholieke kerk in Homs. Het feit dat dit echtpaar enkel in de kerk aldaar is getrouwd, leverde geen problemen op in Nederland: het Syrische kerkelijke huwelijk werd destijds (negen jaar geleden), ingevolge artikel 5 lid 1 Wet Conflictenrecht Huwelijk, na hun komst naar Nederland hier van rechtswege erkend.²³ Immers, het katholieke huwelijk is naar Syrisch recht rechtsgeldig gesloten en kan daarom in Nederland worden erkend.²⁴ In Nederland, echter, bestaat een scherpere scheiding tussen kerk en staat; bovendien is het Nederlandse personen- en familierecht geheel anders georganiseerd.

---

theologie, ook hun eigen canonieke wetboeken, zie hierboven (A.P.H. Meijers, *Compendium van het katholiek canoniek recht* (Deel I: Inleiding en volk Gods), Nijmegen: Valkhof Pers, 2013, p. 12-13).

¹⁹ Van Eijk 2013, p. 72.

²⁰ Gedurende haar aanwezigheid passeerden 213 zaken de revue; dit aantal omvatte zowel rolzittingen als uitgebreide getuigenverhoren. Voorts zag de auteur diverse malen dezelfde zaken in verschillende fasen voorbijkomen (zie Van Eijk 2013, p. 201 e.v.).

²¹ Jacques El-Hakim, ‘Syria’ in: *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law* Vol. 12 (2005-2006), Londen: Kluwer Law International, 2007, p. 269-80 (p. 280).

²² Interview met mgr. Antoun, priester en rechter van de katholieke rechtbank in Damascus, 26 maart 2009, Damascus.

²³ Sinds 1 januari 2012 wordt een verzoek om erkenning aan art. 10:31 lid 1 BW getoetst.

²⁴ S.W.E. Rutten, *Huwelijk en burgerlijke stand* (Praktijkreeks IPR, deel 2), Apeldoorn/Antwerpen: Maklu, 2011, p. 82.

In Nederland wordt alleen het burgerlijk huwelijk als rechtsgeldig erkend (art. 1:30 lid 2 Burgerlijk Wetboek (BW)); een religieus huwelijk is dus geen rechtsgeldig huwelijk. Bovendien mag een religieus huwelijk alleen plaatsvinden als er eerst een burgerlijk huwelijk is voltrokken. De verhouding tussen het burgerlijke huwelijk en een religieus huwelijk is geregeld in art. 1:68 BW. Dit artikel bepaalt: “Geen godsdienstige plechtigheden zullen mogen plaats hebben, voordat de partijen aan de bedienaar van de eredienst zullen hebben doen blijken, dat het huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken.”²⁵ Wanneer een ‘bedienaar van de eredienst’ toch een religieus huwelijk sluit zonder dat er (voorafgaand) een burgerlijk huwelijk is voltrokken, dan is deze ‘bedienaar’ in overtreding. Hij/zij riskeert gestraft te worden met een geldboete, of bij herhaling hechtenis van twee maanden, ingevolge artikel 449 Wetboek van Strafrecht.²⁶ Overigens is volgens het Syrische Wetboek van Strafrecht, ingevolge artikelen 469-471, een ‘religieus persoon’ die een huwelijk voltrekt zonder zich ervan zeker gesteld te hebben dat aan alle wettelijke eisen om een huwelijk te kunnen sluiten is voldaan, ook in overtreding. Tijdens mijn veldwerkperiode in Syrië waren dergelijke ‘ongeregistreerde’, traditionele huwelijken aan de orde van de dag, vooral binnen moslimgemeenschappen, maar van werkelijk optreden tegen deze huwelijkspraktijken leek nauwelijks sprake te zijn.²⁷ Het feit dat strafbepalingen ten aanzien van het enkel sluiten van een religieus huwelijk zonder enige bemoeienis van de staat zijn terug te vinden in zowel het Nederlandse als het Syrische recht, is in zoverre niet vreemd, als men bedenkt dat beide rechtsstelsels veel Franse wetgeving hebben overgenomen.

Beëindiging van het huwelijk

Het Syrische katholieke huwelijk uit de casus levert tot dusver geen juridische complicaties op, maar hoe zit het met de beëindiging van een dergelijk huwelijk? Het huwelijk werd, ingevolge art. 10:56 lid 1 BW, door een Nederlandse rechter naar Nederlands recht ontbonden, maar is het kerkelijke huwelijk daarmee voor de kerk ook ongedaan gemaakt? Bovendien, zal de Nederlandse echtscheiding in Syrië erkend worden door de Syrische autoriteiten en door de (Syrische) katholieke kerk?

---

²⁵ Er zijn echter Europese landen die wel civielrechtelijke gevolgen aan een kerkelijk huwelijk toekennen, zoals bijvoorbeeld Duitsland, Spanje, Polen en Engeland.

²⁶ Voor een bespreking van de koppeling van het burgerlijk en kerkelijk huwelijk met het oog op deze twee artikelen (art. 1:68 BW en art. 449 Sr) bezien vanuit Rooms-katholiek standpunt, zie A.P.H. Meijers, “Art 1: 68 BW en art. 449 Sr: dor hout” in: *Nederlands Juristenblad* 38, 2012, 1897-98.

²⁷ Van Eijk 2013, p. 173. Zie ook J. Carlisle, ‘From Behind the Door: A Damascus Court copes with an alleged out of Court Marriage’ in: B. Drieskens (red.), *Les métamorphoses du mariage au Moyen-Orient*, Beirut: Institut Français du Proche-Orient (IFPO), 59-74 (p. 62).

Aangenomen mag worden dat een Syrische rechter een Nederlandse (seculiere) echtscheiding niet zal erkennen, omdat deze in strijd zal worden geacht met de Syrische openbare orde en goede zeden (zie art. 30 Syrisch BW).²⁸ Een dergelijk beroep op de openbare orde is, aldus Van der Velden, specialist op het gebied van internationaal privaatrecht, gebaseerd op het zogenaamde ‘geloofsprivilege’.²⁹ In Syrië, net als in vele andere ‘islam-georiënteerde landen’, is de religie, of denominatie in geval van christenen, van de persoon leidend bij het bepalen welk recht van toepassing op het huwelijk, de echtscheiding en andere familierechtelijke zaken. In geval van een verzoek om erkenning van een in Nederland uitgesproken, burgerlijke echtscheiding, zal een Syrische rechter dan ook oordelen dat het (religieuze) nationale recht hier voorrang geniet.

Volgens de katholieke leer is het huwelijk (tussen gedoopten) een sacrament: “het is het natuurlijk huwelijk dat door Christus is gemaakt tot een sacramenteel teken, dat het verbond van liefde en trouw uitdrukt van Christus met Zijn Kerk.”³⁰ Vanwege het natuurlijke en sacramentele karakter van het huwelijk wordt de huwelijksband gezien als exclusief en onontbindbaar.³¹ Een burgerlijk uitgesproken echtscheiding wordt daarom niet erkend door de katholieke kerk, in Nederland noch in Syrië.³²

Nietigverklaring van een kerkelijk huwelijk

Wanneer desalniettemin een echtpaar of één van beiden ook “in kerkelijk opzicht vrij van de huwelijksband wil zijn”, dienen zij of één van beiden een

²⁸ Het Syrische internationaal privaatrecht is in belangrijke mate geregeld in artikelen 11-30 van het Syrische BW, Wet nr. 84/1949. Volledigheidshalve dient vermeld dat de auteur zich voor haar promotieonderzoek echter niet verdiept heeft in de inhoud en toepassing van het Syrische IPR.

²⁹ F.J.A. van der Velden, “Religie als voorrangsregel. Islam en IPR” in: F. Ibili et al. (red.), *IPR in de spiegel van Paul Vlas*, Deventer: Kluwer, 2012, p. 239-52 (p. 244-46).

³⁰ J.W.M. Hendriks, *Huwelijksrecht. Canon 1055-1165 van het Wetboek van Canoniek Recht*, Oegstgeest: Colomba, 1995, p. 76.

³¹ Er is (nog) geen erkende Nederlandse vertaling beschikbaar van de van de Oosterse Codex, daarom wordt hier de Engelse vertaling gegeven: “By the marriage covenant, founded by the Creator and ordered by His laws, a man and woman by irrevocable personal consent establish between themselves a partnership of the whole of life; this covenant is by its very nature ordered to the good of the spouses and to the procreation and education of children.” (C. 776 §1); “By Christ’s institution, a valid marriage between baptized persons is by that very fact a sacrament in which the spouses are united by God after the pattern of Christ’s indefectible union with the Church, as it were, consecrated and strengthened by sacramental grace.” (C. 776 § 2); “The essential properties of marriage are unity and indissolubility, which in the marriage between baptized persons they acquire a special firmness by reason of the sacrament.” (C. 776 § 3) (gebruikte vertaling: Canon Law Society of America, *Code of Canons of the Eastern Churches, Latin-English Edition, New English Translation*, Washington DC: Canon Law Society of America, 2001); cf. C. 1055 §1, 1056 Latijnse Codex.

³² Zie bijvoorbeeld de brochure uitgegeven door het Officialaat Aartsbisdom Utrecht, “De ongeldigverklaring van een huwelijk”, december 2013, p. 4.

verzoekschrift tot nietigverklaring in te dienen bij een katholieke rechtbank.³³ Aangetoond moet worden dat er eigenlijk nooit sprake is geweest van een geldig huwelijk en alleen in dat geval kan een dergelijk huwelijk ongeldig (nietig) worden verklaard. In de katholieke rechtbank van Damascus, bijvoorbeeld, mocht het woord ‘chtscheiding’ (*talaq*) dan ook niet in de mond genomen worden, er mocht alleen gesproken over ‘nietigverklaring van het huwelijk’ (*butlan al-zawaj*).

De vrouw uit de casus zou zich kunnen wenden tot de katholieke rechtbank van de plaats waar het huwelijk gesloten is, in dit geval Homs (Syrië). Aangezien er momenteel een burgeroorlog woedt in Syrië, is het niet te verwachten dat de vrouw een procedure tot nietigverklaring van het huwelijk in Homs zal starten. Op grond van c. 1359 Oosterse Codex (cf. c. 1673 Latijnse Codex) kan een verzoek om nietigverklaring worden ingediend bij i) de rechtbank van de plaats waar het huwelijk gevierd is, of ii) in de rechtbank van de woonplaats van de niet-vragende partij (in deze casus de echtgenoot). De vrouw kan zich dus ook wenden tot een katholieke rechtbank in Nederland, aangezien haar ex-man in Nederland woont. Na indiening van een verzoekschrift en een daaropvolgend vooronderzoek door de rechtbank zal een college van drie rechters zich buigen over de vraag of ongeldigheid van het huwelijk bewezen kan worden.³⁴ Mogelijke gronden van nietigheid kunnen zijn: een gebrek in de huwelijksconsensus (het ja-woord), bijvoorbeeld vanwege psychische onbekwaamheid of een ernstig gebrek aan oordeelsvermogen ten aanzien van de huwelijksrechten en plichten (c. 818 Oosterse Codex, c. 1095 Latijnse Codex), of wegens ‘simulatie’ (c. 824 Oosterse Codex, c. 1101 Latijnse Codex). Simulatie betekent hier dat iemand wel het ja-woord geeft maar zonder de innerlijke intentie bijvoorbeeld de huwelijksverplichtingen, zoals huwelijks trouw en de bereidheid kinderen te krijgen, ook daadwerkelijk na te komen.³⁵ In de katholieke rechtbank van Damascus was een gebrek in de huwelijksconsensus veruit de meest gehoorde grond, bijvoorbeeld omdat een van de echtelieden een psychische ziekte zou hebben verzwegen die zich vervolgens openbaarde tijdens het huwelijk, of omdat een echtgenoot zijn vrouw en kinderen niet onderhield en dus niet had begrepen wat de huwelijksverplichtingen voor hem inhielden.³⁶

---

³³ Officialaat Aartsbisdom Utrecht 2013, p. 4.

³⁴ Hendriks 1995, p. 231 e.v. Als het uiteindelijk tot een nietigverklaring komt dan dient deze in twee instanties behandeld te worden, dat wil zeggen dat de tweede rechtbank de beslissing van de eerste rechtbank bekrachtigt, dan wel verwerpt (c. 1368 Oosterse Codex, c. 1682 Latijnse Codex).

³⁵ Naast gebreken in de huwelijksconsensus is het ook mogelijk nietigverklaring te verzoeken op grond van een ‘ongeldigmakend beletsel’ (c. 790-812 Oosterse Codex, c. 1073-1094 Latijnse Codex), of een vormgebrek (c. 828 e.v. Oosterse Codex, c. 1108 e.v. Latijnse Codex).

³⁶ Voor voorbeelden van concrete casuïstiek zie Van Eijk 2013, in het bijzonder hoofdstuk 6.

Of de vrouw uit de casus met succes een nietigverklaring van het huwelijk kan verkrijgen zal afhangen van de procedure. Daarvoor is het van belang dat er een geldige nietigheidsgrond gevonden en ook bewezen kan worden. Hiertoe dient (in ieder geval) de vrouw minimaal drie getuigen aan te leveren, dat wil zeggen “personen die op de hoogte zijn van de verkeringsstijl en/of de eerste jaren van de huwelijkse samenleving en van de fundamentele persoonlijke en/of relationele problemen die er toen reeds waren”.³⁷ Het is zeer wel mogelijk dat de vrouw uit de casus niet voldoende getuigen zal kunnen aanleveren vanwege de oorlog in Syrië; het zal immers niet eenvoudig zijn geschikte getuigen op te sporen en te laten verhoren door een rechtbank – dit laatste zou eventueel ook in Syrië kunnen plaatsvinden.

Een andere vraag die naar aanleiding van de geschetste casus rees, was de vraag of de vrouw vervolgens zou kunnen trouwen met de huwelijkskandidaat uit Libanon. Een burgerlijk huwelijk in Nederland zal mogelijk zijn, mits de man en de vrouw voldoen aan de vereisten van het Nederlandse huwelijksrecht.³⁸ Een kerkelijk huwelijk (hetzij in Nederland, Libanon of Syrië) is op dit moment nog niet mogelijk, daarvoor dient het nog bestaande kerkelijk huwelijk eerst ongedaan gemaakt te worden.

Gevangen in een huwelijk?

De hierboven geschetste situatie kan worden omschreven als een situatie van ‘huwelijkse gevangenschap’, dat wil zeggen een situatie waarin iemand tegen zijn/haar wil in een (religieus) huwelijk blijft, omdat hij/zij geen beëindiging van het huwelijk kan bewerkstelligen.³⁹ Of iemand ‘gevangen’ zit in een huwelijk (of dit zo ervaart) kan afhangen van verschillende factoren, bijvoorbeeld omdat de (religieuze) autoriteiten een echtscheiding bemoeilijken of omdat de echtgenoot weigert mee te werken aan een religieuze scheiding. Deze laatste vorm van ‘huwelijkse gevangenschap’ is vooral bekend vanuit een joods-orthodoxe en moslim-context, dit betreft dan vaak een situatie waarin er een burgerlijke scheiding is uitgesproken maar de echtgenoot weigert mee te werken aan de ontbinding of nietigverklaring van het religieuze huwelijk.⁴⁰ De Nederlandse burgerlijke rechter heeft zich sinds de jaren tachtig een aantal keren uitgesproken over dergelijke situaties en verschillende malen oordeelde de rechter dat de man met zijn weigering onrechtmatig handelde of kon handelen tegenover zijn vrouw. Op straffe van

³⁷ Officialaat Aartsbisdom Utrecht 2013, p. 9.

³⁸ Voor de vereisten tot het aangaan van een huwelijk naar Nederlands recht, zie art. 1:31 BW e.v.; voor de vereisten tot het aangaan van een huwelijk naar het recht waarvan hij/zij de nationaliteit bezit, zie artikel 10: 28 sub b BW.

³⁹ Zie onder meer: S.W.E. Rutten, “Het recht van de gescheiden vrouw om verlost te worden uit het huwelijk” in: *NJCM-Bulletin* 33/6, 2008, p.755-769; N.D. Spalter, “Gevangen in het huwelijk” in: *Tijdschrift voor Familie-en Jeugdrecht* 15, 2007, p. 37-42.

⁴⁰ Ibidem.

een dwangsom werd de man vervolgens gedwongen alsnog mee te werken aan de religieuze scheiding.⁴¹

Een andere vorm van ‘huwelijkse gevangenschap’ is bijvoorbeeld de situatie zoals omschreven in de geschetste casus: de situatie waarin een in het buitenland gesloten religieus huwelijk is erkend in Nederland, en vervolgens hier in Nederland wordt ontbonden maar deze Nederlandse echtscheiding niet wordt erkend in het land waar het huwelijk gesloten is.⁴² In dergelijke gevallen dient dan meestal een (tweede) echtscheidingsprocedure gestart te worden in het land waar het huwelijk gesloten is om het religieuze huwelijk ontbonden te krijgen; het gaat dan om landen zoals Israël, Iran, Pakistan en Egypte. Het starten en voeren van een dergelijk proces, of dat nu in Nederland bij een ambassade is of in het buitenland, is vooral voor vrouwen een moeizaam en kostbaar traject.

De vraag of de vrouw uit de casus ook in ‘huwelijkse gevangenschap’ verkeert zou positief beantwoord kunnen worden, maar daar moet bij aangetekend worden dat hetzelfde geldt voor haar ex-man. De katholieke kerk maakt geen onderscheid op basis van geslacht als het gaat om het aanvragen en voeren van een nietigverklaringsproces, de man en vrouw hebben in dezen dezelfde rechten en plichten. Het verschil tussen de man en vrouw uit de casus is dat de man geen waarde lijkt te hechten aan het voortbestaan van het kerkelijke huwelijk; hij is opnieuw (burgerlijk) getrouwd en heeft geen behoefte aan de nietigverklaring van het kerkelijke huwelijk. Voor de vrouw is het echter wel belangrijk dat het kerkelijke huwelijk ongedaan wordt gemaakt en niet alleen omdat zij mogelijk opnieuw zou willen trouwen met de man uit Libanon, maar ook omdat zij niet langer voor God met haar (ex-)man in de echt verbonden wil zijn. Zij verkeert daarmee in een situatie die als ‘huwelijkse gevangenschap’ is aan te merken. Voor de vrouw is het dus van belang dat zij een nietigverklaring van haar huwelijk bij een Nederlandse katholieke rechtbank kan verkrijgen; zoals gezegd, zal een succesvolle uitkomst afhangen van de te voeren procedure. Gezien de huidige situatie in Syrië is te verwachten dat deze procedure moeizaam zal verlopen; het vinden en verhoren van getuigen in Syrië, bijvoorbeeld, zal niet eenvoudig te realiseren zijn.

Tot slot

De hier geschetste casuïstiek laat zien dat ‘botsing’ van twee zeer verschillende familierechtsstelsels, namelijk die van Nederland en Syrië, tot ingewikkelde juridische situaties kan leiden. De juridische complicaties komen

---

⁴¹ Zie bijvoorbeeld Rechtbank Amsterdam, 10 april 2012, *LJN* BW3800; Rechtbank Rotterdam, 8 december 2010, *LJN* BP8396; Hof Amsterdam, 31 augustus 1989, *NJ* 1990, 679; Hoge Raad 22 januari 1982, *NJ* 1982, 489.

⁴² In het internationaal privaatrecht wordt deze situatie aangeduid als een ‘hinkende rechtsverhouding’.

vooral voort uit het verschil in positie dat het religieuze recht inneemt in relatie tot het burgerlijke, seculiere recht in beide landen. Waar Nederland een scheiding tussen religieus en burgerlijk recht kent in het familierecht, ontbreekt deze scheiding volledig in Syrië: het Syrische familierecht is in belangrijke mate religieus. Het huwelijksrecht in Syrië is immers gebaseerd op religieus recht. Dit geldt zowel voor huwelijken tussen moslims als huwelijken tussen christenen. Hetzelfde geldt voor het ontbinden of ongedaan maken van een religieus huwelijk, ook dan wordt het religieuze familierecht van betrokken partijen toegepast. In de geschetste casus leidde de ontbinding door de Nederlandse rechter van het (van oorsprong religieuze) Syrische huwelijk naar Nederlands recht tot een situatie van ‘huwelijksgevangenschap’, omdat het religieuze huwelijk bleef voortbestaan en de vrouw vrij van de huwelijksband wilde zijn. Immers, het religieuze huwelijk was door de burgerlijke (Nederlandse) echtscheiding weliswaar ontbonden, maar deze ontbinding wordt door de katholieke kerk niet erkend. Om het religieuze huwelijk ongedaan te maken, dient er nog een tweede huwelijksprocedure voor een kerkelijke rechtbank – in het geval van de casus, in Nederland – gevoerd te worden. Het echtpaar uit de casus was dus weliswaar op één dag en op één plaats, namelijk in een katholieke kerk in Syrië, getrouwd, maar dient – om volledig vrij van de huwelijksband te zijn – twee keer in Nederland te ‘scheiden’, namelijk voor de Nederlandse wet en voor de katholieke kerk. Het voortbestaan van het kerkelijke huwelijk betekent voor het echtpaar uit de casus niet alleen een juridische belemmering om opnieuw te trouwen, dat wil zeggen in de katholieke kerk of in Syrië, en daarmee ook een belemmering in het recht op een familieleven, maar het voortbestaan van het huwelijk kan voor de echtelieden – alhoewel in de geschetste casus vooral opgaat voor de vrouw – ook obstakels in het religieuze leven creëren. De man is een nieuw (burgerlijk) huwelijk aangegaan en is daardoor in een situatie van concubinaat terechtgekomen, dit betekent dat hij bijvoorbeeld niet meer wekelijks ter communie kan gaan.⁴³ Wanneer de vrouw eveneens zou besluiten opnieuw (burgerlijk) te trouwen, dan zou zij in eenzelfde situatie kunnen terechtkomen. De ontzegging van communie voor hertrouwde gescheiden katholieken is een gevoelige kwestie en was daarom ook niet voor niets een van de onderwerpen die tijdens de laatste bisschoppensynode (najaar 2014) uitgebreid aan de orde is gekomen; overigens vooralsnog zonder een duidelijke wijziging in het standpunt van de katholieke kerk.⁴⁴

⁴³ Deze regel is gebaseerd op c. 912 Oosterse Codes, c. 915 Latijnse Codex.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld Rik Torfs, “Uitkomst synode geeft wel hoop”, *Trouw*, 25 oktober 2014